

Taloustiede muuttuvassa yliopistojärjestelmässä

Hannu Vartiainen

Suomalaisen taloustieteen kansainvälistymisen ja kunnianhimoistumisen taustalla on vuonna 1989 perustettu Kansantaloustieteen valtakunnallinen jatkokoulutusohjelma KAVA. Vaatimattomista resurssilähtökohdista huolimatta KAVA on vakiinnuttanut tohtorikoulutuksen kansainvälisten standardien edellyttämälle tasolle. Kuuden viime vuoden aikana toimintaympäristö on kuitenkin muuttunut perusteellisesti, mikä vaikuttaa taloustieteen toimintaedellytyksiin. Yliopistojen autonomia ja keskinäinen kilpailu ovat lisääntyneet. Suurin ongelma on rahoitusmalli, joka ei suosi pirstaloituneita aloja kuten omamme. Haasteisiin vastaaminen edellyttää, että oppiaineen kansallista työnjakoa parannetaan ja resurssien käyttöä tehostetaan. Tohtorikoulutusjärjestelmää on uudistettava palauttamalla koulutuksen järjestämisvastuu yliopistoille. Samalla on kuitenkin taattava mahdollisuus yliopistorajat ylittävään kurssien suorittamiseen ja seminaarityöskentelyyn. Maisteri- ja tohtorikoulutuksen rajapintaa on rationalisoitava. Alan vaikuttavuutta ympäröivään yhteiskuntaan on parannettava. Tämä edellyttää tutkintokiintiöiden kasvattamista ja taloustieteen työmarkkinarelevanssin korostamista. Myös oppialan yhteyksiä läbitieteisiin on syytä tukea. Alan resursointi on saatettava kansainvälisesti järkevälle tasolle.

Taloustieteellisen Yhdistyksen vuonna 2010 järjestämän suomalaisen taloustieteen tilaa käsittelevän seminaarin perusviire oli varovaisen optimistinen (Honkapohja 2010; Pekkarinen 2010; Tarkka 2010; Toivanen 2010). Taloustieteen (*economics*) asema oli tyydyttävä, jos kohta kapean kärjen omaava, aliresursoitu, pirstaloitunut ja joitakin taloustieteen aloja liian vähän painottava. Parin vuosikymmenen aikana oli tapahtunut paljon edistystä, muun muassa yhteisin voimin toteutettu laadukas tohtoriohjelma ja kansainvälistyneet julkaisukäytänteet. Kokonaisuutena arvioiden taloustieteen nähtiin

olevan Suomessa hieman muista Pohjoismaista jäljessä mutta kuitenkin vertautuvan niihin. Tätä pidettiin kohtuullisena suorituksena ottaen huomioon alan rakenteelliset ongelmat.

Kuuden vuoden aikana toimintaympäristö on kuitenkin muuttunut perusteellisesti. Suomen yliopistojärjestelmän läpikäymä syvälinen rakennemuutos vaikuttaa myös taloustieteen toimintaedellytyksiin. Näköpiirissä on uhkia, mutta oikein ajateltuna myös mahdollisuuksia. Erityisen merkittäviä haasteita kohdistuu Kansantaloustieteen valtakunnalliseen jatkokoulutusohjelmaan KAVAan.

VTT Hannu Vartiainen (hannu.vartiainen@helsinki.fi) on Helsingin yliopiston professori ja Helsingin taloustieteellinen tutkimuskeskus HECER:n sekä Kansantaloustieteen valtakunnallinen jatkokoulutusohjelma KAVA:n johtaja. Kiitän Antti Suvantoa, Ari Hyttistä ja Essi Eerolaa hyvistä kommentteista sekä Ulla Strömbergiä ja Jenni Rytköstä aineiston keräämisestä. Jakso 2 perustuu osittain Otto Toivasen kanssa laatimaani muistioon ”Taloustieteen tila Suomessa” (2015). Kiitän Seppo Honkapohjaa ja Otto Toivasta useista aiheeseen liittyvistä keskusteluista. Kaikki tulkinnot ja johtopäätökset ovat omiani.

Luon tässä kirjoituksessa katsauksen yliopistojärjestelmässämme tapahtuviin muutoksiin, ennakkoin niiden vaikutuksia taloustieteeseen, ja esitän oppialan kannalta järkeviksi katsomiani toimenpiteitä. Pyrkimykseni on tarkastella yliopistojamme yleisellä tasolla mutta näkökulmaani ovat epäilemättä vaikuttaneet kokemukseni Helsingissä kuuden vuoden aikana.

1. Toimintaympäristön muutos

Merkittävin viime vuosina yliopistojen toimintaympäristöä muovannut seikka on ollut vuoden 2010 yliopistolaki, joka teki yliopistoista itsenäisiä oikeushenkilöitä. Autonomian lisääntymisen tarkoituksena oli mahdollistaa tutkimuksellisten ja opetuksellisten strategioiden joustavan toteuttaminen yliopistoissa. Valtiovallan kontrolli järjestelmään varmistettiin toimenpanemalla vuonna 2013 uusi ohjausmekanismi, yliopistojen rahoitusmalli, joka jakaa yliopistojen rahoituksen ennalta määrättyjen kriteerien mukaisesti niiden suhteellisen menestyksen perusteella. Rahoitusmalli heijastaa, mitä yliopistoilta odotetaan. Rahoituksesta 34 % jakautuu tieteellisten indikaattorien perusteella, 41 % koulutustuotoksen mukaan ja 25 % strategialähtöisesti.

Käytännössä rahoitusmalli asetti yliopistot avoimeen keskinäiseen kilpailutilanteeseen niille allokoituista resursseista. Tämä olikin mallin idea. Ajatuksena oli, että kilpailu pakottaa autonomiset yliopistot ohjaamaan toimintaansa vahvuusalueilleen.

Kolmas yliopistoihin kohdistunut ajankohdainen muutostekijä on niille kohdistettujen resurssien merkittävä leikkaus tämän hallituskauden aikana. Yliopistorahoitus putoaa reaalisesti (yliopistoindeksillä deflatoituna) vuoden 2003 tasolle. Säästötoimet tulevat pakottamaan

yliopistot syvälekäyviin muutoksiin toimintaperiaatteissaan ja panostuskohteissaan. Leikkausten julkilausuttuna tavoitteena on nopeuttaa yliopistojärjestelmän rakenteellista kehitystä.

Yliopistojen rakennemuutoksen tarpeellisuudesta ei voi olla eri mieltä. Neljätoista alueellisesti hajautettua yliopistoa on Suomen kokoisessa maassa paljon. Pääongelma ei kuitenkaan ole yliopistojen lukumäärä vaan se, että kaikki opettavat kaikkea. Opetusresurssien sirpaloituminen estää opetus- ja tutkimustoimintaan liittyvien mittakaavaetujen hyödyntämisen ja järkevän työnjaon. Tuskin on toista länsimaata, jonka oppialat ovat organisoituneet yhtä epätarkoituksenmukaisen pieniin yksiköihin. Tältä pohjalta esitetty huoli yliopistojärjestelmän tehottomuudesta ja ”huippujen” puutteesta ei ole vailla pohjaa (Suomen Akatemia 2014).

Hankaluus vain on, että valitut yliopistopiilitiset toimet eivät tue järkevää kansallista rakennekehitystä. Pääongelma on rahoitusmallin asettamat vinot kannustimet. Ne palkitsevat panostuksesta sellaisiin aloihin, joiden tutkimuksen tuottamiskustannukset ovat pienet, sekä sellaisiin, joilla julkaistaan paljon (ja suurissa tutkimusryhmissä). Ongelma on, että molemmista näkökulmista erot yksiköiden tuottavuudessa ovat pikemminkin alojen kuin yliopistojen välisiä. Siksi rahoitusmallin kannalta otollisia ominaisuuksia omaavat tieteenalat ovat kaikissa yliopistoissa samoja. Tästä taas seuraa, että mallin kannustamalla rakennemuutoksella ole paljoakaan tekemistä yliopistojen työnjaon kanssa. Päinvastoin on ilmeinen vaara, että kaikki yliopistot haluavat eroon samoista ”tuottamattomista” aloista ja lisätä panostuksia ”tuottavimpiin” aloihin.

Taloustieteen asemaa yliopistojen rakennemuutoksessa tuleekin suhteuttaa tähän laajem-

paan kontekstiin. Rahoitusmalli ei suhtaudu kovin suopeasti taloustieteen erityispiirteisiin. Taloustieteen julkaisukäytänteet eivät ole rahoitusmallin kannalta tuottavimpia. Lisäksi oppialaa vaivaa kenties tavanomaistakin vaikeampi rakenneongelma. Pieniin yksiköihin sirpaloituneen alan tutkintojen tuotannossa ei kyetä hyödyntämään mittakaavaetuja, mistä johtuen tutkinnot ovat joko suppeita tai kalliita.

Näppituntumalla taloustieteen yhteisöllä on vaikeuksia ansaita nykyisessä rahoitusmallissa toimintansa aiheuttamat kustannukset. Esimerkiksi tieteellisten julkaisujen taloustieteen yksiköille tuottama tulovirta on tutkimusalan julkaisukonventioiden vuoksi vähäinen. Tosin sama pätesi myös MIT:n tai Harvardin yliopiston taloustieteen laitoksiin. Mikäli rahoitusmalli otetaan yliopistoissa vakavasti toimintaa ohjaavana mekanismina, mikä on rahoitusmallin nimenomainen tehtävä, on ilmeinen riski, että taloustiede jää ”tuottavampien” alojen katveeseen. Tämä näkökulma on mielestäni syytä ottaa tarkoin huomioon, kun mietimme oppialan tulevaisuutta.

Toinen tärkeä seikka, joka vaikuttaa yliopistojen toimintaan taloustieteen kannalta hankalalla tavalla, on yliopistojen autonomian ja rahoitusmallin seuraava tahaton tai tahallinen yhteisvaikutus: kannustimet yhteistyöhön kapenevat. Rahoitusmalli on nollasummapeli, jossa kaikki eivät voi voittaa. Tällä tulee olemaan erityisiä vaikutuksia tapaan, jolla taloustieteen tohtorikoulutus voidaan maassamme toteuttaa.

2. Taloustieteen rakenneongelmat

Maamme taloustieteen resurssit ovat kansainvälisesti vertaillen huomattavan vähäisiä ja ne ovat sirpaloituneet useisiin yliopistoihin, usei-

siin laitoksiin ja useille paikkakunnille. Tilanne on suurin piirtein sama kuin 20 vuotta sitten.¹

Taloustiede on henkilöstöltään yhteiskuntatieteiden pienimpiä aloja, verrannollinen mediatieteisiin ja talousmaantieteeseen. Vuonna 2014 Suomessa oli opetushallituksen tietojenkeruun perusteella 28 (kansan)taloustieteen professoria (luokituksen IV-porras) ja alan opetushenkilökunnan kokonaismäärä oli 111 (taulukko 1). Esimerkiksi liiketaloustieteet ja kasvatustieteet ovat kooltaan täysin eri suuruusluokassa kuin taloustiede, valtio-oppi ja psykologiakin ovat yli kaksi kertaa kookkaampia.

Taloustieteen heikko resursointi johtuu osittain siitä, että taloustieteilijät menestyvät varsin huonosti täydentävän rahoituksen hankinnassa. Taulukossa 1 tämä näkyy mm. (kansan)taloustieteen I ja II-portaan tehtävien silmiinpistävän alhaisina määrinä. Taulukon 2 perusteella taloustieteen ulkopuolisen rahoituksen osuus kokonaisrahoituksesta on noin puolet pienempi kuin muissa yhteiskuntatieteissä. Myös yhtä professoria (IV-porras) kohti hankittu kilpailtu rahoitus on taloustieteessä muita yhteiskuntatieteitä vähäisempää.

On hyvä kysymys, mistä taloustieteilijöiden heikko suoriutuminen kilpaillun rahoituksen hankinnassa johtuu. Eräs haaste on taloustieteen erityisluonne muiden yhteiskuntatieteiden ja liiketaloustieteiden joukossa. Alamme tutkimuskysymykset eivät avaudu helposti muiden alojen tutkijoista koostuville arviointipaneelille. Varsinkin perustutkimuksen ongelmia on usein vaikea asettaa samalle akselille muiden

¹ Vuosivälillä 1988–92 taloustieteen tutkimus- ja opetusvirkojen yhteismäärä oli 56–60 (poislukien assistentit, ks. Pohjola 1995). Samoin kriteerein määrä on jopa suurempi kuin nykyään.

Taulukko 1. Yhteiskuntatieteellisten alojen henkilötyövuodet Suomessa 2014

	IV-porras	III-porras	II-porras	I-porras	Muut	Yhteensä
Kansantaloustiede	28,1	22,4	19,5	37,8	3,3	111,1
Liiketaloustiede	209,6	180,2	273,6	381,0	30,9	1075,3
Psykologia	39,1	61,0	69,8	113,9	16,9	300,7
Kasvatustieteet	126,7	342,0	191,3	341,8	68,1	1069,8
Valtio-oppi, hallintotiede	44,9	56,2	42,9	86,9	2,8	233,7
Media ja viestintätieteet	28,6	37,2	25,4	40,3	3,1	134,7
Yhteiskunta- ja talousmaantiede	17,3	11,5	22,8	41,9	4,6	98,1
Sosiaalitieteet	76,6	95,1	78,2	141,0	7,3	398,1

Lähde: Vipunen-tietokanta.

Selitykset: IV-porras: professori, tutkimusjohtaja, III-porras: apulaisprofessori (tenure track), yliopistonlehtori, yliopistotutkija, II-porras: tutkijatohtori, I-porras: tohtorikoulutettava

Taulukko 2: Yhteiskuntatieteellisten alojen budjettirahoitus Suomessa 2014, tubatta euroa

	Budjetti- rahoitus	Täydentävä rahoitus	Korkeakoulun omat varat	Yhteensä
Kansantaloustiede	4 793	2 724	56	7 572
Liiketaloustiede	47 412	26 451	907	74 771
Sosiologia	6 421	5 736	239	12 395
Sosiaali- ja yhteiskuntapolitiikka	7 091	6 748	87	13 926
Psykologia	9 165	10 447	223	19 835
Kasvatustieteet	39 434	17 695	876	58 005
Valtio-oppi, hallintotiede	7 501	7 872	155	15 528
Media- ja viestintätieteet	4 465	4 043	89	8 597
Yhteiskunta- ja talousmaantiede	3 529	3 635	133	7 296

Lähde: Vipunen-tietokanta.

yhteiskuntatieteiden kanssa. Lieneekin selvää, että parhaat edellytykset täydentävän rahoituksen lisäämiseen on soveltavalla taloustieteellisellä tutkimuksella. Kiinnostusta empiirisen yhteiskuntatieteellisen tutkimukseen lisäävät myös uudet rekisteriaineistot ja koeasetelmat.

Usein on myös ilmaistu huolta taloustieteen heikosta rahoituksen hakupaineesta. Tämä on ongelmallista, sillä hakupaine on oppialan kan-

nalta julkishyödyke; mitä useampi hakee, sitä enemmän rahoitetaan. Siksi kilpaillun tutkimusrahoituksen, varsinkin ulkomaisen, hakemisen tulisi olla osa henkilökunnan rutiineja. Taloustieteen täydentävän rahoituksen kasvu muiden yhteiskuntatieteiden tasolle lisäisi oppialan resursointia noin 20 %.

Suomalaisen taloustieteen erityisongelma on kuitenkin resurssien pirstaloituneisuus. Yh-

Taulukko 3. Taloustieteen tutkimus- ja opetushenkilöstö suomalaisissa yliopistoissa 2015

Yliopisto	Professori	Vakinainen apulaisprofessori	Apulaisprofessori	Vieraileva tai määräaikainen professori	Lehtori	Tutkija-tohtori	Yhteensä
Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulu	6	2	2	1	1	3	15
Hanken	3			1	1	1	6
Helsingin yliopiston valtiotieteellinen tiedekunta	6		3	1	2	3	15
Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulu	6			1	4	2	13
Oulun yliopiston kauppakorkeakoulu	3			1	1	1	6
Tampereen yliopiston johtamiskorkeakoulu	3				3		6
Turun yliopisto kauppakorkeakoulu	5			1		5	11
Vaasan yliopiston kauppatieteellinen tiedekunta	2				2		4
Åbo Akademi, yhteiskunta- ja kauppatieteellinen tiedekunta	2			3	2		7

Lähde: Laitosten verkkosivut

deksästä taloustieteen yksiköstä mikään ei kokonsa puolesta täytä kansainvälisiä vähimmäisstandardeja (taulukko 3). Esimerkiksi Ison-Britannian REF2014-arviointiin osallistuneista 28 taloustieteen laitoksesta *jokainen* on tutkimushenkilökunnan määrällä mitaten suurempi kuin mikään suomalainen yksikkö.

On väistämätöntä, että resurssirajoitteet näkyvät opetuksen laadussa, laajuudessa ja monipuolisuudessa. Muuhun kuin viitteelliseen taloustiedepainotukseen ei voi olla edellytyksiä yksiköissä, joiden opetus on muutaman henkilön varassa. Erot tutkintojen pääaineopintojen

ja menetelmäopintojen määrissä ovatkin huimaa. Esimerkiksi kandidaatintutkinnoissa pakollisten pääaine- ja menetelmäopintojen osuus tutkinnosta vaihtelee 75 % ja 25 % välillä. Tutkintojen heterogeenisuus on ongelma yhteisille maisteri- ja tohtoriopinnoille ja opiskelijoiden myöhemmälle liikkuvuudelle.

On myös huomionarvoista, että taloustieteen opetus on viime vuosina keskittynyt yliopistojen kauppatieteellisiin yksiköihin ja kauppakorkeakouluihin. Helsingin yliopisto ja Åbo Akademi ovat ainoat poikkeukset. Tämä

on kansainvälisessä vertailussa harvinaista ja ongelmallistakin.

Kauppätieteellisten tutkinnot eivät tue parhaalla mahdollisella tavalla taloustieteen menettämällisiä tarpeita. Ne jättävät myös katveeseen tärkeitä taloustieteen osa-alueita, erityisesti makrotaloustieteen. Konkreettisimmin ongelmat näkyvät tohtorikoulutuksessa.

Vielä silmiinpistävämpiä ovat kuitenkin erot Suomen ja muiden Pohjoismaiden taloustiedepanostuksissa. Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa taloustieteen senioritehtävien (vähintään *associate professor*) lukumäärä asukasta kohti on noin kolme kertaa korkeampi kuin Suomessa (taulukko 4). Myös muuta taloustieteen henkilökuntaa on muissa Pohjoismaissa huomattavasti enemmän kuin Suomessa.

Lisäksi muissa Pohjoismaissa suurin osa taloustieteen koulutuksesta on keskittynyt muutamii yliopistoihin.² Esimerkiksi Tukholman, Kööpenhaminan ja Oslon yliopistoissa on *kusakin* enemmän vakinaista taloustieteen henkilökuntaa kuin Suomen yliopistoissa *yhteensä*. Ei ole yllättävää, että muiden Pohjoismaiden johtavat taloustieteen laitokset menestyvät hyvin volyymeja painottavissa kansainvälisissä vertailuissa. Näistä resurssilähtökohdista tulevat myös ymmärrettäväksi tulkinnat, joiden mukaan suomalainen taloustiede on takamatkalla suhteessa muihin Pohjoismaihin (Honkapohja 2010; Toivanen 2010).

Taloustiede on organisoitumisensa puolesta varsin epätyypillinen yhteiskuntatiede Suomessa. Muut alat ovat useimmiten keskittyneet muutamaan dominoivaan yksikköön (Vipunentietokanta). Tilannetta selittää osaltaan maan kauppar korkeakoulujen suuri määrä.

Suomalainen taloustiede kärsii siis aidoista rakenteellisista ongelmista. Se on huomattavan aliresursoitu muihin Pohjoismaihin verrattuna, ja oppialan henkilökunta on hajautunut pieniin yksiköihin. Taloustiede ei myöskään menesty kovin hyvin kilpaillun rahoituksen hankkimisessa. Rajoitteet eivät ole voineet olla vaikuttamatta suomalaisen taloustieteen suorituskykyyn. Niiden rapauttavaa vaikutusta on kuitenkin voitu keventää yhteistyörakenteiden kautta.

3. Tutkimus ja tohtorikoulutus

Suomalainen taloustietiede on parantunut tutkimuksellisesti 25 vuoden aikana. 1980-luvun lopun noin 20 vuotuisesta kansainvälisestä julkaisusta tuotos on noin kolminkertaistunut (Honkapohja 2010). Koska taloustieteen akateemisten työpaikkojen lukumäärä on pysynyt lähes samana, on kehitys merkinnyt huomattavaa tutkijakohtaista tuottavuuden lisäystä. Toivasen (2010) mukaan suomalainen mediaanitiloustieteilijä on nykyään Pohjoismaisten kollegojensa veroinen julkaisumäärällä mitattuna.

Laadullisesti olemme kuitenkin jäljessä muita Pohjoismaita, erityisesti huippujulkaisujen perusteella arvioituna. Kysymys on pitkälti polkuriippuvuudesta, sillä traditioiden puute ruokkii itseään. Myöskään edellisessä luvussa luonnehditut taloustieteen kapasiteetti- ja rakenneolosuhteet eivät tue sellaista tutkimusellista riskinottoa, jota huippujulkaisujen tuottaminen edellyttää. Näihin rajoitteisiin nähden kokonaistilannettamme on pidettävä tyydyttävänä. Tärkein saavutuksemme nähdäkseni on, että suomalainen taloustiede on nykyään varteenotettava osa kansainvälistä tutkijayhteisöä.

Taloustieteen julkaisukäytänteiden kansainvälistymisen ja kunnianhimoistumisen taustalla on ollut yksi tärkeä syy, vuonna 1989 perustet-

² Ruotsissa Tukholma, Uppsala, Lund ja Göteborg, Tanskassa Kööpenhamina ja Århus, Norjassa Oslo ja Bergen.

Taulukko 4. Taloustieteen henkilöstö Pohjoismaisissa yliopistoissa 2015

	Professor	Associate professor	Assistant professor	Emeritus professor	Visiting professor	Total
Tanska	58	47	30	9	4	148
Suomi	36	1	8	6	3	54
Islanti	6	3	2	1	2	14
Norja	89	36	20	17		162
Ruotsi	111	37	29	26	13	216

Lähde: Laitosten verkkosivut

tu Kansantaloustieteen valtakunnallinen jatkokoulutusohjelma KAVA. Vaatimattomista resurssilähtökohdista huolimatta KAVA on onnistunut vakiinnuttamaan maan tohtorikoulutuksen kansainvälisten standardien edellyttämälle tasolle. KAVA on tuonut jatko-opintoihin ryhtiä ja systemaattisuutta ja taannut, että tohtoroituneilla taloustieteilijöillä on ollut ensi käden kosketus ajankohtaisiin tieteellisiin keskusteluihin. On pitkälti KAVAn ansiota, että kansainvälisestä julkaisemisesta on tullut suomalaisessa taloustieteessä rutiinia.

KAVAn kehittäminen on vaatinut määrätietoista työtä relevanteilta toimijoilta (KAVAn kehityksen alkuvaiheista ks. Puhakka 1999). KAVA on myös ollut osoitus yliopistojen yhteistyön tarjoamista mahdollisuuksista. Verrattuna muihin yhteiskuntatieteisiin KAVAn edistäminen on ollut helppoa siksi, että oppierimielisyyksiä ei alalla juurikaan ole; kollegojen solidaarisuuteen on voinut luottaa. Tämä on mahdollistanut toimintojen pitkäjänteisen ja kunnianhimoisen kehittämisen. Rohkenen väittää, että yhtä toimivaa tohtoriohjelmaa ei löydy muulta ihmistieteiden alalta Suomessa.

KAVAn olemassaolon edellytykset ovat kuitenkin kyseenalaistuneet nykyisessä yliopistomastossa. On paradoksaalista, että siihen on

johtanut yliopistojen rakennekehitys, jonka nimenomaisena tavoitteena on opetuksen laadun parantaminen, tehostaminen ja mittakaavaetujen hyödyntäminen. Kuvaan seuraavaksi KAVAn kehitystä ja sen kohtaamien ajankohtaisten ongelmien taustoja.

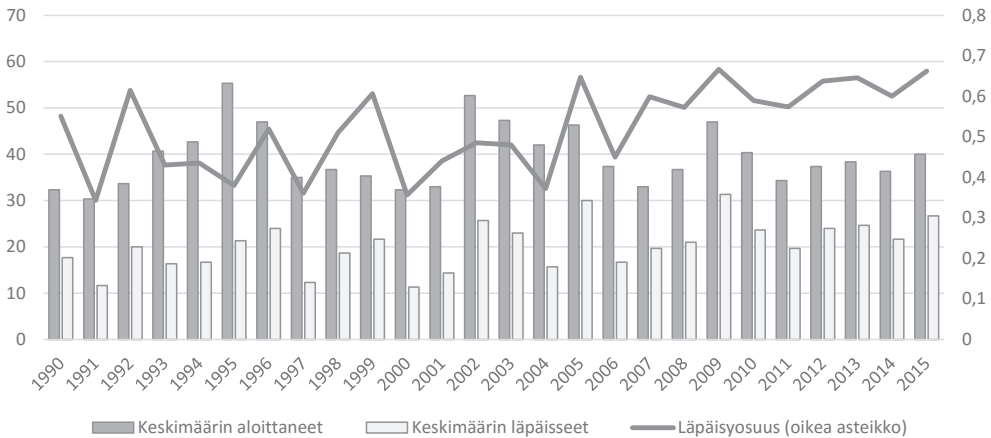
KAVA lukujen valossa

KAVAn aktiviteettien määrä on lisääntynyt huomattavasti kahden vuosikymmenen aikana.³ Vielä 1990-luvulla KAVAn toiminta koostui tiiviissä muodossa järjestetyistä 48 luentotunnin mittaisista mikro- ja makroteorian kurseista, 24 tunnin mittaisesta ekonometrian kurssista sekä muutamista erikoiskurseista (Puhakka 1999). Järjestely oli epätydyttävä monestakin syystä. Tiivis aikataulu asetti rajoitteen sille, miten syvälle ja pitkälle opinnoissa voitiin edetä. Harjoituksia ei voitu järjestää opetusta tukevalla tavalla. Opetusrupeamat olivat raskaita sekä opettajille että oppilaille.

Opetuksen kehitystarpeet olivat hyvin KAVAn johdon tiedossa. Asiaa alleviivasi taloustieteen perusoppimateriaalin merkittävä kasvu

³ Puhakka (1999; 2010) ja Toivanen (2005) ovat katsauksia KAVAn historiaan.

Kuvio 1. KAVAn runkokursseille keskimäärin osallistuneiden ja läpäisseiden opiskelijoiden määrät 1990–2015

Selitykset: Keskimäärin aloittaneet = kolmen runkokurssin ensimmäisen osan/moduulin aloittaneiden keskiarvo, keskimäärin läpäisseet = kolmen runkokurssin tai sen ensimmäisen moduulin läpäisseiden keskiarvo, läpäisyosuus = kolmen runkokurssin tai sen ensimmäisen moduulin läpäisseiden ja vastaavan kurssin ensimmäisen osan/moduulin aloittaneiden subteen keskiarvo.

1990-luvulla. Hyvin toimivista kansainvälisistä ohjelmista mallia ottaen KAVAn runkokurssien sisältöjä päivitettiin ja laajennettiin. Samalla materiaalin omaksumista helpotettiin lisäämällä opetustunteja ja tekemällä opiskelusta koulumaisempaa.

Vuodesta 2003 alkaen runkokurssit jaettiin kevään ja syksyn jaksoon, jotka opetettiin viikkorutiiniin perustuen. Sekä syksyn että kevään osuudet piti läpäistä suorittaakseen kurssin hyväksytysti. Samalla kurssien luentotuntien määrää lisättiin asteittain. Vuoden 2014 jälkeen kukin kolmesta runkokurssista jakautuu neljään 20–24 luentotunnin itsenäiseen moduuliin eri opettajineen ja harjoituksineen. Uudistuksen tavoitteena oli edistää opintokokonaisuusien omaksuttavuutta ja järjestelmän joustavuutta, sillä moduulit voi suorittaa haluamassaan järjestyksessä ja eri lukuvuosien aikana. Moduulirakenne myös palvelee maisteri- ja tohtoriopintojen yhteensovittamispyrkimyksiä.

Runkokurssien laajennus paransi oppimistuloksia. Kuvio 1 osoittaa miten jatko-opiskelijoiden suoriutuminen runkokursseilla on parantunut - entistä suurempi osuus opiskelijoista läpäisee ensimmäisen vuoden kurssit (kuva 1, oikea asteikko). Ilmeisin syy tulosten paranemisen on runkokurssien rakenteen muuttuminen. Myös opiskelijapalautte tukee tätä näkemystä.

Vaihtoehtoinen tulkinta on motivoituneen opiskelija-aineksen lisääntyminen. Tohtoriopinnot aloittaneiden määrissä ei ole selvää trendiä mutta on selvää, että opiskelusta on tullut entistä ammattimaisempaa. Runkokurssien uudistusten jälkeen ensimmäisen vuoden opintojen läpäiseminen on käytännössä edellyttänyt täyspäiväistä sitoutumista opiskeluun.

1990-luvulla kenties tärkein KAVAn rooli oli ulkomaisin voimin opetettujen erikoiskurssien järjestäminen. Kansainvälisen mallin mukaan KAVAn lisättiin 2000-luvulla aihealuekursseja, joiden tehtävä on valmistaa opiskelijat

Taulukko 5. KAVAn kurssit ja opetustunnit 1998–2015

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Runko	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	12	12
Aihealue								1	3	3	5	3,5	4	5	3	4	4	4
Erikois	5	5	4	4	6	4	5	4	5	3	3	3,5	4	2	5	4	3	3
Math camp												1	1	1	1	1	1	1
Seminaarit	7	7	6	7	10	7	10	9	9	9	9	9	11	9	12	13	13	12
Opetus-tunnit	267	269	269	271	291	287	319	336	376	376	376	376	468	478	474	531	464	524

*Sisältää luentotunnit ja harjoitukset

ulkomaisten opettajien pitämille erikoiskursseille. Vähitellen KAVAn toiminnan painopiste onkin siirtynyt kotimaisten opettajien pitämiin runkokursseihin ja aihealuekursseihin. Opetusmateriaalin lisääntyessä runkokurssien pituudet kasvoivat koko 2000-luvun, mikä näkyy taulukossa 5 opetustuntien määrän lisääntymisenä. Runkokurssien pituuden kasvattaminen ja aihealuekurssien mukaantulo on nostanut opetustaakin lähes kaksinkertaiseksi verrattuna vuosituhannen vaihteeseen (taulukko 5).⁴

KAVAn lisääntynyt opetustapahtumien määrä on vaatinut huolellista suunnittelua. Taakan jakaminen rajoittuneelle opettajajoukolle ei aina ole ollut helppoa. Taulukosta 6 ilmenee opettajien affiliaatiot ja pidettyjen kurssien tasot. Lukujen vertailukelpoisuuden vuoksi mikro- ja makrotalousteorian runkokurssit 1990–2013 on jaettu syksyn ja kevään osiin (myös ennen 2003 uudistusta). Siten laskelmassa käytetyt runko-, aihealue- ja erikoiskurssit ovat pääsääntöisesti 20–30 luentotun-

nin kokonaisuuksia.⁵ Osa kursseista on luennoitu usean opettajan toimesta missä tapauksessa luentopanos on jaettu opettajien kesken. Kaikki KAVAssa luennoituidut kurssit löytyvät KAVAn verkkosivuilta osoitteesta <http://www.fdpe.fi/>.

KAVAn johtajan opetuspanos on kohdistettu Helsingin yliopistolle, johon hän on ollut muodollisessa työsuhteessa. Riippuen KAVAn elinkaaren vaiheesta Helsingin yliopisto on kuitenkin kattanut ainoastaan 50–80 % KAVAn toimiston kustannuksista.⁶

KAVAn opetus on tapahtunut pääasiassa Helsingissä, vuodesta 2005 alkaen osana Helsingin taloustieteellisen tutkimuskeskuksen HECERin toimintaa. Tämä on näkynyt myös opetustaakin jakautumisessa. Helsingin yliopiston ja Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulun (aikaisemmin Helsingin kauppakorkeakoulu) henkilökunta on tuottanut suurimman osan KAVAn kotimaisesta opetuksesta. Alkuvuosien

⁴ Kursiopetuksen lisäksi KAVA on tukenut tohtoriopintojen ohjausta monipuolisen seminaaritoiminnan avulla. Seitsemän eri taloustieteen erikoistumisalueen seminaarit kokoontuvat 1–2 kertaa vuodessa. Kullakin seminaarilla on kaksi vastuullista senioritutkijaa.

⁵ Poikkeuksia ovat lyhyet ekonometrian runkokurssit 1990-luvun alkupuolella, pari 15-tuntista erikoiskurssia 2010-luvulla sekä mikrotaloustieteen I moduuli 2014 ja 2015.

⁶ KAVAn johtajan opetuspanos: 7,5 kurssia 1990–1999, 4 kurssia 2000–2007 ja 4,5 kurssia 2008–2015.

Taulukko 6. KAVAn kurssit 1990–2015 opettajien affiliaation ja kurssitason mukaan

	Runkokurssi	Aihealue- kurssi	Erikoiskurssi	Math camp	Yhteensä
1990–1999					
Helsingin yliopisto (sis. KAVA)	12,5				12,5
Helsingin kauppakorkeakoulu	12		1		13
Muut suomalaiset yliopistot	11,50		0,5		12
Tutkimuslaitokset (mukaanl. SP, YJS)	6		1		7
Ulkomaiset yliopistot	7		41,50		48,5
2000–2007					
Helsingin yliopisto (sis. KAVA, HECER)	17,5	3,50			21
Helsingin kauppakorkeakoulu	9,5	2,25			11,75
Muut suomalaiset yliopistot	9	0,75			9,75
Tutkimuslaitokset (mukaanl. SP, YJS)	4	0,5			4,50
Ulkomaiset yliopistot	3		35		38
2008–2015					
Helsingin yliopisto (sis. HECER+KAVA)	18,75	8,33	1	1	28,58
Aalto-yliopisto (aik. HKKK)	18,25	13,33	3,50	3	38,08
Muut suomalaiset yliopistot	6	4,83		3	13,83
Tutkimuslaitokset (mukaanl. SP)	17,5	1,5			19
Ulkomaiset yliopistot		5	24,50		29,5

jälkeen painotus on vain voimistunut. Vuoden 2000 jälkeen runko- ja aihealuekurssien opetuspanoksesta runsaat kaksi kolmasosaa on tuotettu näistä kahdesta yliopistosta.

Opetuksen kompensatioperiaatteet ovat muuttuneet vastaamaan vallitsevia yliopistolosuhteita ja KAVAn rakenteessa tapahtunutta kehitystä. Parin ensimmäisen vuosikymmenen aikana KAVAn opetus toteutettiin tyypillisesti tuntityönä, opettajien normaalin opetusvelvol-

lisuuden ulkopuolella. Tämä oli mahdollista opetuksen maltillinen määrän ansiosta. Kymmenen viime vuoden aikana on kuitenkin yleistynyt käytäntö, jonka mukaan opettajat kuittaavat KAVA-opetuksella opetusvelvollisuuttaan. Samalla laitokset ovat joutuneet etsimään korvaavia ratkaisuja omien opetusohjelmiansa toteuttamiseksi. KAVAn maksamalla opetuskompensatioilla on käytännössä vähennetty emoyliopiston nettojäsenmaksua KAVAlle.

Taulukko 7: Tohtoritutkinnot yliopistoittain

	1988- 1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Yht.	%
Aalto	6		3	2	2	6	3	3	4	5	4	2	4	6	4	2	2	3	2	2	6	71	21,6
Helsingin yliopisto	23	2	5	3	6	6	2	6	5	2	6	1	5	5	6	3	3	5	1	2	5	102	31,1
Joensuun/ Itä-Suomen yliopisto	2		2	1				1		1						1	2	1				11	3,4
Jyväskylän yliopisto	8	1		2		1	2		2		1	2	2		3	3	2	2	3	3	2	39	11,9
Oulun yliopisto	2	2	2	1	3	2		1			3	1	1				1	2				21	6,4
Hanken	4					1	1	1				1	1	2	3	2			2		1	19	5,8
Tampereen yliopisto	2				1	1			1		1		2	2	3			1		1	2	17	5,2
Turun kauppakorkeakoulu	1			2		1			1	3			2	1								11	3,4
Turun yliopisto	3						1			1						2	3	3	3		1	17	5,2
Vaasan yliopisto					1	1		1											1		1	5	1,5
Åbo Akademi	4		2	1			1		2	1						1	1		1	1		15	4,6
Yhteensä	55	5	14	12	13	19	10	13	15	13	15	7	17	16	19	14	14	17	13	9	18	328	100,0

KAVAn opetusmäärien kasvu ja opetuksen tosiasiallinen siirtyminen osaksi opettajien opetusvelvollisuutta on merkinnyt sitä, että KAVA-opetuksen rasisuus Aalto-yliopistolle ja Helsingin yliopistolle on muodostunut melko suureksi. Vuoden 2008 jälkeen KAVA-opetus on sitonut näiden yliopistojen opettajaresursseja yhteensä 3-4 professorin tehtävän verran vuodessa. Vastaavalla tavalla laskien maan muiden yliopistojen yliopistojen vuotuinen panos on ollut alle yksi professori.

Vaikka KAVAn opetus on keskittynyt uudistusten seurauksena yhä selvemmin Helsinkiin, samaa kehitystä ei voi nähdä tuotoksesta. Tohtorin tutkinnot eivät KAVAn olemassaolon aikana ole siirtyneet Helsinkiin, vaan pikemminkin päinvastoin (Helsingin alueen yliopistot tuottivat 60% tohtoritutkinnoista vuosina

1988-95 ja 48% vuosina 2010-15, taulukko 7). Esimerkiksi Jyväskylän ja Turun yliopistojen tohtorituotanto on ollut varsin virkeää viime vuosina.⁷ Vuosien 2010–2015 aikana eniten tohtoreita tuottaneet yksiköt ovat olleet Helsingin yliopisto (19), Aalto-yliopisto (17), Jyväskylän yliopisto (15) ja Turun yliopisto (12). Ei liene liioittelua sanoa, että suhteellisesti ottaen KAVA on hyödyttänyt eniten Helsingin ulkopuolisten yliopistojen tohtorikoulutusta.

Siitä huolimatta, että KAVA on 2005 alkaen ollut hallinnollisesti osa HECERiä, se on ollut alleviivatusti kansallinen hanke. Muodolliset päätökset on tehty KAVAn johtoryhmässä, jossa on edustus kustakin jäsenyliopistosta, ja nii-

⁷ Turun kauppakorkeakoulu yhdistyi Turun yliopistoon 2010.

Taulukko 8. Tohtoritutkinnot aloittain 2005–2014

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Yhteensä
Mikrotalousteoria	4	1	3	2	0	1	3	2	1	1	18
Makrotaloustiede	3	2	0	0	3	2	0	10	2	0	22
Kv-talous	4	1	1	3	2	3	1	3	0	0	18
Toimialan taloustiede	1	1	4	2	2	3	3	0	5	3	24
Työn taloustiede	1	3	9	3	4	5	5	2	0	4	36
Julkistalous	3	2	4	1	3	2	1	2	2	1	21
Ekonometria	1	0	2	1	1	0	2	1	1	1	10
Terveystaloustiede	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	3
Kehitystaloustiede	1	0	2	3	5	2	1	4	1	2	21
Rahoitus, pankit	3	1	2	2	4	1	0	1	0	1	15
Ympäristotaloustiede	2	0	0	0	1	1	0	0	2	0	6

Laskelmassa kukin opiskelija on sijoitettu 1-2 alalle, joita väitöskirja parhaiten edustaa.

den valmistelu on tapahtunut työvaliokunnassa, jonka kokoonpanossa on huomioitu alueellinen tasapaino. Näin on varmistettu siitä, että opetuksen sisältö ja järjestämisolosuhteet palvelevat kaikkien yliopistojen tarpeita.

On kiinnostavaa, että laadukkaasta koulutustarjonnasta huolimatta KAVAsta valmistuneiden tohtoreiden määrässä ei ollut selvää trendiä 1990-luvun alun jälkeen, jolloin keskimääräinen tohtorien lukumäärä ponnahti alle kymmenestä tasolle 10–15 (taulukko 7).⁸ 2000-luvulla tohtoreita on valmistunut keskimäärin 14–15 vuodessa. Lisäys 1990-luvun alkuun on ollut merkittävä mutta kenties vähäisempi, kuin voisi odottaa; samaan aikaan maan yleinen tohtorituotanto on lähes kolminkertaistunut. Myöskään KAVAssa aloittaneiden mää-

rässä ei ole tapahtunut suurta muutosta 1990-luvun puolen välin jälkeen (kuva 1).

Taloustieteen tohtorimäärien vaimea kehitys johtunee ennen kaikkea ekonomistien hyvästä työtilanteesta, mutta epäilemättä myös ankeat rahoitusolosuhteet ovat vaikuttaneet siihen. Ilman kunnollista rahoitusta runkokursien täysipäiväinen suorittaminen ei ole mahdollista. Rahoitusongelma on yleinen siinä mielessä, että tutkimusrahoituksen pullonkaula on siirtynyt tohtorikoulutukseen. Assistenttuurijärjestelmä on lakkautettu eikä tohtorikoulutettavien tuki *Graduate School* -järjestelmän kautta ole riittänyt kompensoimaan menetystä. Lisäksi säätiörahoituksen fokus on kohdistunut *post doc*-rahoitukseen. Taloustieteen erikoisongelma on ollut alan heikko menestys kilpaillun rahoituksen hankinnassa, mikä vaikuttaa myös tohtoriopiskelijoiden rahoitukseen.

Tohtorituotannon niukka kehitys aiheuttaa ongelmia joillekin aloille. Viimeisen kymmenen vuoden aikana valtaosa väitöskirjoista on kytkeytynyt mikrotalouden tai julkistalouden tee-

⁸ KAVAn vaikutus tohtorituotantoon näkyy kenties selvimmän kun sen subteuttaa tilanteeseen 1980 alkupuolella, jolloin valmistui keskimäärin Pubakan 1990 mukaan noin viisi tohtoria vuodessa.

moihin, mutta makrotaloustieteen tutkintojen vähäisyys on silmiinpistävä (taulukko 8). Poikkeusvuotta 2010 lukuun ottamatta ovat makrotaloustieteilijöiden valmistumismäärät olleet erittäin pieniä. Keskimäärin kahden väitelleen vuotuinen tarjonta ei riitä tyydyttämään edes Suomen Pankin ja ministeriöiden tohtorikysyntää. Makrotaloustieteestä väitelleiden niukkuus johtuu osaltaan taloustieteen muotivirtausten vaihtelusta mutta myös siitä, että makrotaloustieteen harrastajien osuus maan opetushenkilökunnasta on kansainvälisesti vertaillen huomattavan vähäinen.

Tohtorikoulutuksen vinoumat kertovat mielestäni myös maan taloustieteen pienuuden ongelmista. Yksittäisten professorien merkitys ja kiinnostuksen kohteet korostuvat kohtuuttomasti, kun vaihtuvuutta ja vaihtoehtoja ei ole. Sirpaleinen laitosrakenne ja pieni yksikkökoko korostavat ongelmaa. Toisaalta on muistettava, että pienikin yksikkö voi profiloitumisen avulla saavuttaa riittävän kriittisen massan valikoidulla taloustieteen osa-alueella.

Tohtorikoulutuksen rakennemuutos ja tilannearvio

Tohtorikoulutuksen kansalliset rakenteet ovat nyt muuttumassa tavalla, joka pakottaa uudelleenarvioimaan KAVAn toimintaperiaatteita. Kysymys ei ole KAVAn hyödyllisyydestä tai toimivuudesta vaan yliopistotoiminnan logiikan uudelleenajattelusta.

Tohtorikoulutukseen suhtautuminen on muuttunut opetus- ja kulttuuriministeriön (OKM) korkeakoulupoliittisten linjausten takia. Vuoden 2010 jälkeinen yliopistomalli korostaa yksittäisten yliopistojen autonomiaa ja tuloksellisuutta. Yliopistot voivat nyt joustavasti kohdentaa opetusresursseja tärkeiksi pi-

tämilleen aloille. Tämä näkyy mm. siinä, millaisen roolin yliopistojen tutkijakoulut ovat ottaneet tohtorikoulutuksen organisoinnista. Niiden päätehtävä on etsiä sisäisiä ja usein monitieteisyyteen perustuvia synergioita toimintansa suunnittelussa. Tavoitteena on jännevöittää yliopistojen omaa tohtorikoulutusta ja kytkeä se tiukemmin yliopiston perustehtävään (Dill ym. 2006). Yliopistojen välistä yhteistyötä yksittäisellä oppialalla ei sen sijaan nähdä tutkijakoulujen priorisoitavana toimintamallina.

Suhtautumista tohtorikoulutukseen värittää myös Bolognan prosessi, joka lisää yliopistojen tarvetta koordinoida omia koulutusohjelmiaan. Kansainvälisessä kolmisyklisessä mallissa maisteritutkinto tulkitaan ensimmäiseksi jatkotutkinnoksi (*graduate degree*). Angloamerikkalaisissa järjestelmissä, joissa tohtoriopintoihin suuntaudutaan suoraan kandidaattivaiheesta, maisteritutkinto näyttäytyy usein välivaiheena, jolloin keskitytään tarpeellisiin menetelmä- ja substanssiopintoihin.

Taloustieteen tohtorikoulutuksemme tulevan mallin ei ole mahdollista eikä syytäkään välttää tätä periaatetta. Maisteri- ja tohtorikoulutuksen integroinnin tarve korostuu tiukkenevissä vaatimuksissa nopeuttaa koulutusputken läpäisyä. Useat yliopistot asettavat tohtorikoulutuksen pituuden ylärajaksi neljä vuotta, jonka ylittämistä rangaistaan. Neljän vuoden tavoiteaikaan pääseminen ilman taloustieteen osamistavoitteiden vesittymistä ei ole saavutettavissa, jos tohtoriopintoihin liittyy kursssityöskentelyä ei aikaisteta maisterivaiheeseen. Tämä edellyttää huolellista ja kokonaisvaltaista opintopolun suunnittelua kandidaattivaiheesta tohtoritasolle. Samalla tutkijakoulutukseen tulee pääsääntöisesti suuntautua jo pian kandidaattitutkinnon jälkeen.

Menettely korostaa yliopiston omien kandidaatti-, maisteri- ja tohtoriohjelmien koordinaatiota ja tekee käytännössä mahdottomaksi yhteisten tohtoriohjelmavaatimusten ylläpidon. Yhteensovitusongelmaa korostaa se, että jatko-opintoihin suuntaudutaan Bolognan prosessin jälkeisessä maailmassa varsin erilaisten koulutustustausten kautta. Tohtorikoulutusta ei voikaan enää ajatella erillisenä saarekkeena, jossa yliopistot voivat tehdä horisontaalista yhteistyötä ottamatta sen kummemmin huomioon eritasoisten tutkintojensa sisäisiä kytköksiä.

Kenties hankalin taloustieteen tohtorikoulutuksen olemukseen vaikuttava muutos on kuitenkin yliopistojen rahoitusmalli asettamat uudenlaiset kannustimet. Kunkin tutkijakoulun tehtävä on edistää yliopiston strategiaa rahoitusmallin asettamissa raameissa. Sen sijaan osallistumista perustoimintaa kuormittavan julkishyödykkeen tuottamiseen on entistä vaikeampi perustella.

Edellä sanottu ei voi olla vaikuttamatta KAVAn toimintaedellytyksiin. Vaikka numeroiden valossa KAVAn toiminta on ollut huomattavan kustannustehokasta – suoraan KAVAn budjetista laskien yhden tohtorintutkinnon keskimääräinen osuus ohjelman kustannuksista on ollut noin 20 000 euroa (yhden tohtorin arvo yliopistojen rahoitusmallissa on noin 88 000 euroa) – ei laskutapa anna oikeaa kuvaa KAVAn aiheuttamista rasitteista osallistuville yliopistolle. KAVAn kompensoima palkkio opettajille tai heidän edustamilleen laitoksille ei näet ole vastannut työajan käytön vaihtoehtokustannusta. Pohjimmiltaan tämä johtunut KAVA-opetuksen huomattavasta laajentumisesta 2000-luvulla, joka ei enää mahdollistanut opetuksen tuottamista normaalin opetustyön ulkopuolella KAVAn alkuaikojen tapaan. Siksi suurimpien opetusta tarjoavien yksiköiden,

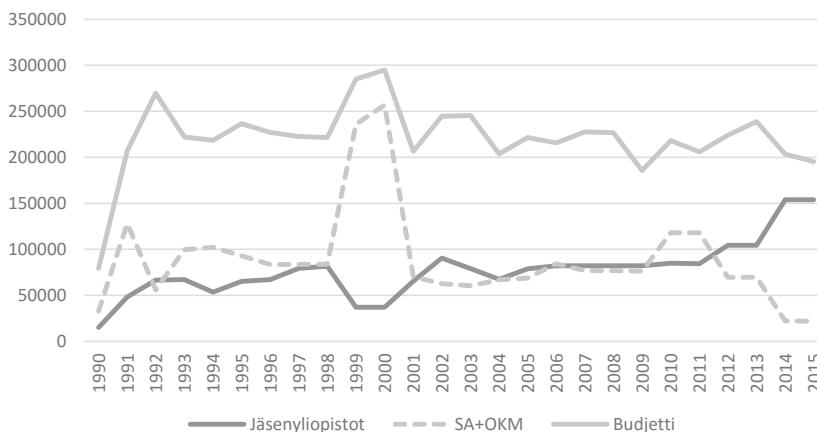
Aalto-yliopiston ja Helsingin yliopiston, opetuksen suunnittelu on ollut pakko sitoa KAVA-opetukseen. Samalla KAVA on tullut ”ostaneeksi” opettajien normaalia opetusvelvollisuutta huomattavan edulliseen tuntihintaan.⁹ Tämä on merkinnyt, että paljon opetusta tarjoavat yliopistot ovat implisiittisesti tukeneet KAVAn toimintaa perusrahoituksestaan.

On relevanttia kysyä, mitkä olisivat olleet tohtorikoulutuksen kustannukset siinä vaihtoehtoisessa maailmassa, jossa KAVAA ei olisi ollut. Olisivatko ne olleet paljon opetusta tuottaneille yliopistoille vähäisempiä? Vastaus on ilmeisesti kielteinen – laadukas tohtorikoulutus edellyttää tietyn määrän panoksia. Nyt niitä on kaiken lisäksi voitu keventää KAVA-kompensatioiden avulla. KAVAan liittyvä vaikeus onkin toisenlainen.

KAVAn aiheuttamien kustannusten epäsymmetria on ongelma yliopistojen nykyisestä toimintalogiikasta johtuen. Se, että toiminta on kansallisella tasolla järkevää ja yksittäisen oppialan etujen mukaista ei enää ole riittävä perustelu sen olemassaololle. Oikeutetun toiminnan tulee myös palvella yliopiston strategisia tavoitteita. Ne taas ovat sidoksissa yliopistojen rahoitusmalliin ja ikävä kyllä sen kansallista yhteistyötä vierastaviin piirteisiin. Siksi KAVAn suurin haaste on, että paljon koulutusta tuottavien Aalto-yliopiston ja Helsingin yliopiston koulutuspanos KAVAan on kasvanut mutta panosten tuottama hyöty on valunut yliopistojen päätöksentekijöiden näkökulmasta muualle. Vähenevien yliopistoresurssien ja kiristyvän kilpailun olosuhteissa ymmärrystä yksittäisen oppialan kansallisille pyrkimyksille ei tahdo löytyä.

⁹ KAVAn tuntikompensoitiosta laskien professorin vuotuisen opetuspanoksen arvoksi saadaan 9 000–13 000€.

Kuva 2. Julkisen ja jäsenyliopistojen rahoitusosuudet KAVAssa

Selitys: Suomen Akatemian ja OKM:n rahoituksen piikki 1999–2000 johtuu lisärahoituksesta, jonka KAVA sai nimityksestään korkealaatuisen koulutuksen yksiköksi (korkeakoulujen arviointineuvosto). OKM tuki KAVAn toimintaa johtajan palkkaa vastaavalla summalla 1999 asti, jonka tehtävän rahoitus siirtyi asteittain Helsingin yliopiston kannettavaksi. 2005 jälkeen KAVAlle osoitettiin Suomen Akatemian toimesta Graduate School-paikkoihin kytkettyjä toimintamäärärahoja ja OKM:n myöntämä tohtorikoulun organisaattorimääräraha. KAVAn budjetin pieneneminen 2004 johtuu kustannusten siirtymisestä HECERin kannettavaksi (75 % johtajan ja 50 % amanuenssin tehtävästä).

Samaa suuntaan on vaikuttanut kansalliselle tohtoriohjelmille osoitetun julkisen rahoituksen siirtäminen yliopistojen budjettikehyksiin. Aikaisemmin Suomen Akatemia ja opetus- ja kulttuuriministeriö (OKM) ovat tukeneet verkostomaisia tutkijakouluja rahoittamalla suoraan niiden toimintaa tai suuntaamalla niille toimintamäärärahoja. Tämä tuki on varmistanut sen, että KAVAn toimintaa on voitu kehittää riippumattomasti. Lähes puolet KAVAn toiminnan kustannuksista pystyttiin kattamaan Suomen Akatemian ja OKM:n rahoitukselle vielä 2010-luvun alussa. Yhteinen rahoitus on myös liimannut KAVAn jäsenlaitokset yhteen. On ollut helppoa sitoutua hankkeeseen, jonka kustannukset katetaan muualta tulevista varoista.

Nyt tilanne on muuttunut. Suomen Akatemian ja OKM:n rahoitus on siirretty käytettä-

väksi yliopistojen omissa tutkijakouluissa eikä mikään mekanismi takaa, että se valuisi tutkijakouluilta takaisin kansallisille tohtoriohjelmille. KAVAn toiminnan pitäminen nykytasolla edellyttäisi yliopistojen suoran KAVA-rahoitusosuuden huomattavaa kasvattamista (kuva 2). Kuitenkin tutkijakoulut keskittyvät mandaattinsa mukaisesti ennen kaikkea yliopistojen sisäisen tohtorikoulutuksen tukemiseen.

Todettakoon, että Yrjö Jahnssoonin säätiöltä KAVAlle saatu tuki on ollut tärkeää, mutta on selvää, että tohtorikoulutuksen pitkän tähtäimen ratkaisu voi perustua ainoastaan yliopistojen omaan rahoitukseen.

4. Toimenpiteitä

Kansallinen yliopistojärjestelmämme on muuttumassa, halusimme sitä tai emme, ja taloustie-

de sen mukana. Erityisesti tohtorikoulutuksen muutokset pakottavat arvioimaan uudelleen alan rakenteiden tulevaisuutta.

On aiheellista kysyä, miten taloustieteen oppialan tulisi suhtautua muutoksiin. Kolme näkökulmaa ovat omassa ajattelussani tärkeitä:

1. Taloustieteen rakenteiden täytyy olla kustannustehokkaita, ja niiden tulee käyttää opetuksen ja tutkimuksen mittakaavaetuja hyväkseen. Erityisesti tämä pätee tohtorikoulutukseen.
2. Taloustieteen yhteistyörakenteet tulee laatia tavalla, joka on sopusoinnussa autonomisten yliopistojen tavoitteiden kanssa.
3. Taloustieteen täytyy palvella yliopistoja ja yhteiskuntaa mahdollisimman laajasti. Hyödyllisyys on varmin (ainoa) tae sille, että alan resurssipohja voidaan saattaa kansainvälisten standardien mukaiselle tasolle.

Muotoilen seuraavaksi hieman täsmällisemmin, mitä näiden tavoitteiden huomioonottaminen mielestäni merkitsee.

Alan rakennemuutos ja yksikkökoon kasvattaminen

Resurssien sirpaleisuus ja yksiköiden pienuus ovat epäilemättä oppialan kehityksen merkittävien uhka. Se estää opetuksen mittakaavaetujen hyödyntämisen ja heikentää yksiköiden edellytyksiä tuottaa monipuolista ja laadukasta tutkimusta. Tehokkuus- ja laadukkuusnäkökohdat tulevat ilmiselvästi korostumaan, kun yliopistojen rahoitusmallin asettamat kannustimet valuvat tiedekunta- ja yksikkötasolle. Näin tulee tapahtumaan varmuudella. On ilmeinen vaara, että ilman määrätietoisia rationalisointitoimia oppiala jää monissa yliopistoissa kehi-

tystyön katveeseen. Opetuksellisten mittakaavaetujen laajempi hyödyntäminen on nähdäkseni ainoa tapa tehostaa toiminnan laatua ja tehokkuutta, ja ainoa vastuullinen tapa vastata yliopistokentältä kumpuaviin haasteisiin.

Mikko Puhakan 1990-luvun lopulla esittämä ajatus maan taloustieteen keskittämisestä yhteen yksikköön on objektiivisesti ajatellen edelleen järkevä, mutta realiteetit huomioon ottaen kenties vailla toteuttamismahdollisuuksia (ks. myös Puhakka ja Ylä-Liedenpohja 1992). Muista Pohjoismaista mallia ottaen Suomeen kuitenkin riittäisi kolme taloustieteen laitosta tai niiden yhteenliittymää. Tämä mahdollistaisi kelvollisen yksikkökoon ja riittävän joustavuuden toimintojen kehittämisessä.

Rakenneongelmiin on jo reagoitu 2005 koostamalla Aalto-yliopiston, Hankenin ja Helsingin yliopiston taloustieteen yksiköistä Helsingin taloustieteellinen tutkimuskeskus HECER. Järjestely on varsin toimiva ja mahdollistaa voimavarojen järkevän käytön. Selvitystemme perusteella opetusyhteistyön hyödyt kaikille yliopistoille ovat huomattavia. Yhteinen opetus on mahdollistanut työnjaon ja lisännyt opetuksen laatua. Suurempi kriittinen massa hyödyttää myös tutkimusta monin tavoin. Samassa Economicum-rakennuksessa sijaitsevan VATT:n kanssa HECER muodostaa integroidun ja kansainvälisesti kilpailukykyisen tutkimusyhteisön.¹⁰

Vastaavaa kehitystä on nähtävissä myös muualla. Turun yliopiston ja Turun kauppakorkeakoulun taloustieteen laitokset ovat jo yhdistyneet. Jyväskylän taloustiede on kehittänyt toimintaansa määrätietoisesti kyeten myös kas-

¹⁰ *Blundell ym. (2015) arvioivat HECERin tutkimuksen vertautuvan johtaviin pohjoismaisiin laitoksiin ja resurssirajoitteisiin nähden erittäin laadukkaaksi.*

vattamaan resurssipohjaansa. Jyväskylän ja Tampereen yliopiston taloustieteen välisen yhteistyön voisi toivoa syventyvän yhteiskuntatieteiden UNIFI-neuvottelukierroksen 2015 linjausten mukaisesti.¹¹ Kaikki integraatiota lisäävät toimet ovat erittäin kannatettavia ja luovat paremmat edellytykset opetuksellisten ja tutkimuksellisten mittakaavaetujen hyödyntämiseksi.

Haastavaksi taloustieteen rakennekehityksen tekee se, että useimmat oppialan laitokset ovat osa kauppakorkeakouluja tai kauppatieteellisiä tiedekuntia. Koska kauppatieteellinen koulutus edellyttää taloustieteen opintoja, on oppialamme tulevaisuus väistämättä kytkeytynyt kauppakorkeakoulujen yleisempään rakennekehitykseen. Tässä suhteessa muutokset eivät tule olemaan helppoja. Kauppakorkeakoulut ovat tärkeitä emoyliopistolle sekä rahoitusmallin kannalta että alueellisen erityismerkityksensä takia. Ei ole yllätys, että yliopistojen rakennekehityksen edistämiseen tähänneet kauppatieteen 2015 UNIFI-neuvottelut jäivät varsin ponnottomaksi.

Luova ratkaisu on Jyväskylän ja Tampereen mallin mukainen perusopetuksen yhteistyö yliopistorajojen. Oleellista kehityksessä on entistä suurempien opetus- ja tutkimusyhteisöjen luominen. Tämä edellyttää huomattavaa opetuksen koordinaatiota ja opetushenkilökunnan liikkuvuuden lisäämistä. Maantieteellisestä etäisyydestä aiheutuvia ongelmia voi ehkäistä ennakkoluulottomilla digitaalisilla ratkaisuilla. Mikäli kauppakorkeakoulujen kansallisissa ra-

kenteissa ei tapahdu merkittävää kehitystä, mikä lienee realistinen skenaario, on tämä hyödyllisin lähestymiskulma rakennekehitykseen.

Tohtorikoulutus

Erityisen tärkeää mittakaavaetujen hyödyntäminen on tohtorikoulutukselle. KAVAn kaltaisen yhteisorganisaation puitteissa se ei kuitenkaan enää ole mahdollista.

Taloustieteen tohtorikoulutus on jatkossa organisoitava tavalla, joka palauttaa koulutuksen järjestämisvastuun yliopistoille. Samalla on kuitenkin huolehdittava siitä, että uusi järjestelmä sallii koulutusresurssien mahdollisimman mittavan yhteiskäytön.

KAVAn johtoryhmä on valmistellut tästä näkökulmasta uutta KAVA-sopimusta. Sopimuksen keskeinen piirre on opintokokonaisuuksien järjestämisvastuun palauttaminen yliopistoille. Malli mahdollistaa kurssien suunnittelun kutakin yliopistoa – ja sen tutkijakoulua – tyydyttävällä tavalla. Tämä on erityisen tärkeää kolmisyklisen tutkintorakenteen kehittämisen ja koulutusputken nopeuttamisen näkökulmasta. Yksittäisen yliopiston on voitava tehostaa ja integroida maisteri- ja tohtorikoulutustaan entistä joustavammin. Se, että kursien järjestämisvastuu poistuu KAVA-organisaatiolta mahdollistaa myös resursointia edellyttävistä hallintorakenteista luopumisen.

Toinen uuden KAVA-sopimuksen keskeinen piirre on taata mahdollisuus yliopistorajat ylittävään tohtorikoulutukseen siitä huolimatta, että tohtorikoulutuksen järjestämisvastuu palautuu yliopistoille. Tätä varten laaditaan alusta, jonka kautta ilmoittautuminen kursseille ja kurssisuoritusten rekisteröinti onnistuu mutkattomasti. Kompensaatioperiaatteen avulla varmistetaan, että järjestelystä ei aiheudu

¹¹ UNIFI ry on Suomen yliopistojen yhteistyöelin, joka organisoii keväällä 2015 yliopistojen väliset neuvottelut, joiden tavoitteena oli tuottaa rakenteellisia uudistusehdotuksia yhteiskuntatieteissä, kauppatieteissä, luonnontieteissä, vieraisissa kielissä ja kulttuureissa sekä lääketieteessä.

ylimääräisiä kustannuksia opetusta tuottaville yliopistoille.

Runkokurssit järjestetään totutun mallin mukaan HECERissä. Suurimmat muutokset tulevat koskemaan aihealue- ja erikoiskursseja, joita ei enää luennoida ulkomaisten opettajien toimesta eikä vakiintuneen rotaatioperiaatteen mukaisesti. Sen sijaan jokainen yliopisto tuottaa tohtorikursseja henkilökuntansa kapasiteetin sallimissa rajoissa ja tarjoaa niitä yhteiseen kurssipooliin. Käytännössä erikoiskurssit tullaan usein niveltämään maisteriohjelmiin. On varsin mahdollista, että yhteiseen opetukseen kuuluvien aihealuekurssien lukumäärä tulee jopa kasvamaan.

Vaikka muutos tohtorikoulutuksen periaatteissa johtuu ennen kaikkea niistä ulkoisista rajoitteista, joita yliopistojärjestelmämme logiikan muutos on aiheuttanut, voi asetelman myös nähdä uutta luovana mahdollisuutena. Yllä hahmoteltua rakennetta on syytä peilata kansainvälisiin käytänteisiin ja Bolognan julistuksen kolmisykliseen malliin. Keskeinen uuden järjestelyn tavoite on systematisoida tohtorikoulutukseen suuntautuminen jo maisterivaiheessa. Tämä vastaa angloamerikkalaista mallia, jossa kurssiopintojen päävaihe on maisteriopinnoissa ja tohtoriopinnoissa keskitytään ennen kaikkea väitöstyöhön. Vastaava käytäntö on otettu käyttöön jo useissa pohjoismaisissa yliopistoissa.

Esitetty malli on todellisuudessa ainoa mahdollinen, mikäli oppialan tulevien tohtoreiden osaamistavoitteista ei haluta tinkiä. KAVA-rakenteen mukaisia tohtoriopintoja ei nimittäin ole mahdollista suorittaa neljän vuoden määräajassa, joka tulee useissa tutkijakouluissa olemaan sitova rajoite. Esimerkiksi HECERissä on suunnitteilla erityinen tutkijamaisterilinja, jossa opintojen vaatimuksiin kuuluu osallistu-

minen mikron, makron ja ekonometrian runkokursseille jo maisterivaiheessa. Tarkoituksena on nopeuttaa koulutusputken läpäisyä. Uskoakseni vastaavia järjestelyjä on jo harkittu muissakin yliopistoissa. Ellei ole, niitä olisi syytä ryhtyä valmistelemaan.

Haasteita syntyy eri yliopistojen tavoitteiden yhteensovittamisessa. Vaikka HECER tulee pysymään tohtorikoulutuksen päätarjoajana, on kannatettavaa, että myös muut yliopistot ottavat järjestääkseen kurssikokonaisuuksia omien strategioidensa pohjalta. Mahdollisesti järkevä vaihtoehto on, että yliopistot profiloituvat hieman eri tavoin taloustieteen tohtorikoulutuksessa. Työnjako voisi hyödyttää kaikkia osapuolia. Esimerkkinä tällaisesta profiloitumisesta mainittakoon Jyväskylän yliopiston taloustieteen suuntautumisen poliittikkarelevanttiin empiiriseen tutkimukseen tai Oulun yliopiston painotuksen makrotaloustieteeseen.

Taloustiede kvantitatiivisena yhteiskuntatieteenä

Maan taloustietelijöiden on ponnisteltava ennistä määrätietoisemmin oppialan sovellettavuuden ja vaikuttavuuden edistämiseksi. Asian tärkeyttä korostaa yliopistojen rahoitusmalli, joka jättää taloustieteen helposti tuottavampien alojen katveeseen. Yliopistojärjestelmämme nykylogiikka on tässä suhteessa armoton. On selvää, että taloustieteen resursoinnin kasvutavoitteet kansainvälisesti vertailukelpoiselle tasolle voivat realisoitua ainoastaan, jos samalla tuotamme enemmän tutkintoja. Alan hyödyllisyys ja työmarkkinarelevanssi ovat tässä suhteessa avainkysymyksiä.

Taloustieteen hyödyntämistä julkisessa ja yksityisessä päätöksenteossa voidaan myös lisätä. Rajapinta akateemisen tutkijakunnan ja tut-

kimuksen käyttäjien välille on syytä systematisoida. On syytä edistää määrätietoisesti valtioneuvoston periaatepäätöksen 2013 mukaista yhteistyötä tutkimuslaitosten ja yliopistojen välillä. Yhteistyö on erittäin hyödyllistä täydentävän rahoituksen hankinnassa, kuten on nähty esimerkiksi strategisen tutkimuksen neuvoston hauissa. Rekisteriaineistot ja kokeilukulttuurin edistäminen julkisessa päätöksenteossa ovat soveltavan taloustieteellisen tutkimuksen tulevia kultakaivoksia.

Kilpaillun rahoituksen lisääminen tulee ylipäätään olla taloustieteen oppialan keskeisiä tavoitteita. Rahoituksen nostaminen muiden yhteiskuntatieteiden tasolle nostaisimme resurssipohjaamme noin 20 %. On selvää, että soveltavalla tutkimuksella on tähän parhaat edellytykset.

On mielestäni myös syytä päivittää taloustieteen suhtautumista lähitieteisiin. Taloustieteen ja yleisen kvantitatiivisen yhteiskuntatieteen välillä ei ole mielekästä tehdä eroa. Päinvastoin, on syytä määrätietoisesti edistää ajatusta, että taloustietelijöiden analyysikoneistolla on annettavaa muihin yhteiskuntatieteisiin. Vastaavasti on syytä suhtautua kiinnostuneesti muiden yhteiskuntatietelijöiden näkökulmiin, vaikka ne eivät aina olisikaan suoraan sidottavissa omaan ajattelukehikkoomme. Taloustieteen eduksi olisi lisätä rakentavaa vuoropuhelua muiden ihmistieteilijöiden kanssa.

Sama pätee opetukseen. Varsinkin uudessa kolmisyklisessä tutkintojärjestelmässä, jossa kandidaatti- ja maisteritutkinnot on erotettu toisistaan, taloustiede voisi palvella muita ohjelmia sekä sivuaineena että pohjakoulutuksena.

Kysymys on myös asenteesta. On mielestäni välttämätöntä, että tavoitteemme ei ole oppialamme suojaaminen ulkopuolisilta vaikutteilta ja kritiikiltä, vaan sen näyttäminen, että talous-

tieteellä on paljon annettavaa ympäröivään yhteiskuntaan.

5. Yhteenveto

Maan taloustieteen tila on resursseihin nähden kohtuullinen. Resurssirajoite on kuitenkin aito, sillä tällä hetkellä taloustieteen panostukset ovat noin kolmannes muiden Pohjoismaiden tasosta. Monia niistä vaikeuksista, joita alamme pienuus ja sirpaloituneisuus ovat asettaneet, on onnistuttu vähentämään määrätietoisesti yhteistyön avulla. Malliesimerkki yhteistyön voimasta on KAVA, jonka rooli taloustieteen kehityksessä on ollut merkittävä. Järjestelmää ovat sitoneet yhteen oppialan sisäisäinen solidaarisuus ja jaettu käsitys oppialan tavoitteista.

Yliopistojärjestelmämme nopea rakennemuutos asettaa myös taloustieteen uuteen tilanteeseen. Yliopistojen autonomia ja uuden rahoitusmallin korostunut asema kyseenalaistavat ne toimintamallit, joihin olemme tottuneet, erityisesti KAVAn.

Tilanne pitää sisällään uhkia mutta oikein ajateltuna myös mahdollisuuksia. Haasteisiin vastaaminen edellyttää nähdäkseni kolmea asiaa:

1. Oppiaineen kansallista työnjakoa on parannettava. Tavoitteena tulee olla resurssien käytön tehostaminen ja piristaloituneisuuden vähentäminen. Opetuksen mittakaavaetuja on hyödynnettävä nykyistä tehokkaammin. Rahoitusmallin realiteetit on otettava huomioon, sillä ne tulevat valumaan yksikkötasolle, halusimme tai emme.
2. Taloustieteen tohtorikoulutusjärjestelmää ollaan uudistamassa siten, että koulutusvastuu palautuu yliopistoille. Samalla on huolehdittava siitä, että yliopistorajat ylittävä kurssien suorittaminen ja

seminaarityöskentely on mahdollista. Tämä varmistaa mittakaavaetujen hyödyntämisen tohtorikoulutuksessa. Maisteri- ja tohtorikoulutuksen rajapintaa on rationalisoitava.

3. Alan vaikuttavuutta ympäröivään yhteiskuntaan ja yliopistoihin on parannettava. Tämä edellyttää tutkintokiintiöiden kasvattamista ja taloustieteen työmarkkinarelevanssin korostamista. Myös oppialan yhteyksiä lähitieteisiin on syytä tukea. Alan resursointi on saatettava kansainvälisesti järkevälle tasolle.

Yleisellä tasolla on ensiarvoisen tärkeää pitää kiinni niistä periaatteista, jotka ovat ohjanneet oppialamme toimintaa viime vuosikymmeninä: pienen maan resurssien järkevä käyttö, tieteen hyväksi toimiminen, ja taloustieteellisen ajattelun määrätietoinen edistäminen.

Jälkisanat

Haluan tässä yhteydessä osoittaa oppialan puolesta kunnioitukseni ja kiitollisuuteni niille, jotka ovat osallistuneet Kansantaloustieteen valtakunnallisen jatkokoulutusohjelman KAVAn kehittämiseen. Erityisesti haluan kiittää amanuensis Ulla Strömbergiä, joka on toiminut KAVAn palveluksessa 1.7.1990 alkaen, käytännössä koko KAVAn olemassaolon ajan. Ilman häntä nykymuotoisen taloustieteen tohtorikoulutuksen ylläpitäminen ei olisi ollut mahdollista. Jokainen 1990 jälkeen taloustieteestä Suomessa väitellyt tohtori on kiitollisuudenvelassa Ulla Strömbergille. □

Kirjallisuus

Blundell, R., Fersthman, C. ja Sandmo, A. (2015), "Evaluation Report on HECER", Helsinki, julkaisematon muistio.

- Dill, D., Mitra, S., Siggaard Jensen, H., Lehtinen, E., Mäkelä, T., Parpala, A., Pohjola, H., Ritter, M.A. ja Saari, S. (2006), *PhD Training and the Knowledge-Based Society – An Evaluation of Doctoral Education in Finland*, Finnish Higher Education Evaluation Council, Publications 1:2006.
- Honkapohja, S. (2010), "Taloustieteen tila Suomessa", *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 106: 60–72.
- Pekkarinen, J. (2010), "Taloustieteen tila Suomessa: soveltajan näkökulma", *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 106: 88–91.
- Pohjola, M. (1995), "Kansantaloustieteen laitosten tehokkuusvertailu", *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 90: 38–40.
- Puhakka, M. ja Ylä-Liendenpohja, J. (1992), "Kansantaloustieteen kehittämishaasteet yliopistoissa", *Kanava* 2/1992: 292–295.
- Puhakka, M. (1999), "Kansantaloustieteen valtakunnallinen jatkokoulutusohjelma 1989–1999", *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 95: 597–608.
- Puhakka, M. (2010), "Kansantaloustieteen valtakunnallinen jatkokoulutusohjelma: menneisyys ja tulevaisuus", *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 106: 95–98.
- Suomen Akatemia (2014), "Tieteen tila 2014", <http://www.aka.fi/fi/tiedepoliittinen-toiminta/tieteen-tila/tieteen-tila/> (viitattu 5.5.2016).
- Tarkka, J. (2010), "Suomalaisen taloustieteen tila kriisin jälkeen", *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 106: 92–94.
- Toivanen, O. (2005), "Jatko-opinnot kansantaloustieteessä 2000-luvulla", *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 101: 284–300.
- Toivanen, O. (2010), "Taloustieteen tila Suomessa – tutkimus, resurssit, uhat ja mahdollisuudet", *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 106: 60–73.
- Toivanen, O. ja Vartiainen, H. (2015), "Taloustieteen tila Suomessa", HECER, julkaisematon muistio.
- Valtioneuvosto (2013), "Valtioneuvoston periaatepäätös valtion tutkimuslaitosten ja tutkimusrahoituksen kokonaisuudistukseksi", Annettu Helsingissä 5.9.2013.